

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

6
—
1909

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ÉDITIONS
ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★ BAS. N. GRÉGORIADÈS

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΕΤΣΙΟΥ

Η ΜΟΝΗ ΒΑΡΝΑΚΟΒΑΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΕΝ ΑΥΤΗ ΥΠΟΤΙΘΕΜΕΝΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΑΙ ΜΑΝΟΥΧΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

“Ηδη διπο μακροῦ χρόνου εἶχεν ἐλκυσθῆ ἡ προσοχὴ μου εἰς τὴν ἐν Δωρίδι μονὴν τῆς Βαρνάκοβας ἐξ δτού ὁ ἄλλοτε νομομηχανικὸς κ. N. Σολωμός, περιγράφας ταύτην τὴν μονὴν, ἀνεχούντωσε περίεργά τινα περὶ τῆς κτίσεως τοῦ ἐν τῇ μονῇ ναοῦ τῆς Θεοτόκου συνφδὰ πρὸς παλαιὸν ἔγγραφον ἀποκείμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς, καταλήξας σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ συμπέρασμα τόδε· ‘Ἐν τῇ μικρῷ λουτρῷ ταύτῃ μονῇ καὶ ἐπὶ τῶν γραφικῶν δρέων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος κεῖνται οἱ τάφοι δύο τῶν μεγαλειπέρων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, [τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ 1081-1118, καὶ τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ, 1143-1180]’¹.

Παρὰ πάσας τὰς ἀμφιβολίας, ἃς ἀμέσως γεννῶσιν, ώς είχε, εἰς τὸν μελετητὴν τῆς βυζαντιακῆς ιστορίας τάγγελματα ταῦτα, ἐπειθύμουν ἔκτοτε νὰ λάβω δπωδήποτε ἀμετον γνῶσιν τοῦ ἔγγραφου, ἐξ οὗ ἀπέρρευσαν αἱ εἰδήσεις ἔκειναι. Κατώρθωσα δὲ τοῦτο, λαβὼν ἐπὶ διαιτησμῷ ἐκ τῆς μονῆς τὸν οἰκεῖον φάκελον διὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, δι’ οὗ καὶ ἐκεστράφη εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν γενομένην ὑπὲρ ἐμοῦ μελέτην.

Τὸν φάκελον τοῦτον ἀποτελοῦσιν ιταλικά τινα ἔγγραφα περὶ κτημάτων τῆς μονῆς ἀρπαγέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων, τῶν ἐτῶν 1690 καὶ 1692, πολλαχῶς ἔξιτηλα ἔγενε τοῦ κακοῦ μέλανος καὶ ἐξ ὑγρασίας. Μεταξὺ δ’ αὐτῶν εὑρίσκεται καὶ τὸ κατωτέρω τὸν δέκατον ὅγδοον αἰώνα γεγραμμένον ἐλληνιστὶ ση-

¹ N. Σολωμοῦ Μονὴ Βαρνάκοβας ἐν τῷ Παρνασσῷ Τόμ. Α' (1877) σ. 685 κ. ἐ.

μείωμα. Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις αἱ λέξεις πλὴν ἡ σπανιότατα στεροῦνται τόνων καὶ πνευμάτων, μόνον δὲ τὸ οὐ γεγραμμένον μονογραφικῶς 8 φέρει τόνον, τὸ δὲ ι πάντοτε φέρει ἀνθεν μίαν στιγμήν.

Ἐχει δὲ τὸ σημείωμα ὡδε·

† ανιερεθεὶς εἰς Βαθρὸν καὶ ζωγραφίθει ὁ αρῆις εὗο τις ιπεραγιας Θεοτοκου τις Βερνικού τις πλισιον τού επαχτου παρα του επαρατου πανεπανερημιστατου δεσποτου Κιρ Κοσαντινου του Δουκα βασιλεύοντας του εψεβεστατου, καὶ φιλοχριστου κιρ Θεοδορου του Δουκα επι τού παναχιστατου καὶ ικουμενικού πατριαρχου κιρ Γερμανου επι του σιοτατου Καθιγουμενου κιρ Τιμοθεου ετους σψλζ. μ^{ος} (=ινδικτιώνος) γ.

† ο δε εσοθεν αρθιξ ανιερεθεὶς εἰς Βαθον, καὶ εσογραφίθει επι Μανουιλ μεγαλου βασιλεως του πορφοριγενιτου επι Νικολαου τού Πατριαρχου ετους σγνθ.

† ο δε περ εσοθεν ναὸς μετὰ τού αυτού αγιου Θιαιαστριου ανιερεθεὶς εἰς Βαθον, καὶ εζωγραφίθει παρα του σιοτατου κιρ Αρσινιου, καὶ βασιλεος, τού κιρ Αλεξιου τού Κομινου ἐπι Νικολαου τού αγιοτατού πατριαρχου οσις βασιλεψ Αλεξιος ιν προεν τού ανοθεν κιρ Μανουιλ βασιλεος χρονους κ.δ.

† διδομετου τι του θεού συνεργια εκ του μιοντος ο θιος καὶ πανσερτος ναὸς τις ιπεραγιας Θεοτοκου παρα τού οσιοτατου μοναχού κιρ Αρσενιου επι κομματου αγιοτατού πατριαρχου επι ετος 6585 ὁ δε φτερος ναὸς δια του μοναχού κιρ Ιοαννου βασιλέοντας κιρ Μανουιλ τού πορφιρογενιτου επι Νικολαου τού αγιοτατου πατριαρχου. ετους [6]657 ιδι· : —

† εβασιλεψ ὁ κιρ Αλεξιος ὁ Κομινος χρονους τριαντα ερτὰ οσις δια του θιου καὶ αγγελεκοῦ σκιματος μετονομαζει Λακακιος χιτε δε εν λαρνακῃ ισ ερχομενος εν το ναὸ εν το ἀριστερὸ μερ[ι] εν τι αφτού μονή Βερνικό μετα δε τουτον εβασιλεψ ιοαννις ὁ αυτρικιος επι /24/ καὶ μετα τουτον εβασιλεψ κιρ Μανουιλ ὁ πορφιρογενιτος χιτε δε καὶ αυτοσ εν λαρνακῃ τις εαρτού μονης Βερνικο ισ ερχομενου εν το ναὸ

* Αντι τοῦ κατωτέρω ἐν ετ. 9 αρθιξ = νάρθηξ.

δεξιασ αντικρις του κιρ Αλεξιου ος και αρτος κιρ Μανουιλ χρατισις τις θασιλιας ετι 38 —

† ιδε παρουσα αρα βιβλος ετενις τιν τισ αφτισ μονισ τισ Βερνικό πριν γνενει ο αρτος εσθεν αρθιξ ετι - 8 - παρα κιρ Κοσαντινου πραχτορος και Πελοπονησουν μινι τουνιου 6657.

† ιπερβενι ο εσθεν αρθιξ του εξοθεν ετι 78.

Εις τὸ ἔλληνικὸν δὲ τοῦτο σημείωμα ἐπονται Ιταλιστὶ τὰ ἔξῆς·

Copia tradotta in(?) idioma Greco in Italiano.

Ha regnato il Rè Alessio Comnino anni 37 quale h̄a eretto il sacro tempio intitolato Deipara Maria cognominato Varnacova, con somma diuotione prese l'habito Monacale, facendosi nominar religiosamente Acacio e doppo haver reso l'anima al Creatore, sepolto entro lo stesso sacro tempio sta parte sinistra, Succedendo nel Reame il Re Giovanni Andrichio, il quale uisse anni 24, et posteriormente il Re Emanuel Porsirogenito, quale doppo la sua morte fu medesamente sepolto nel suaccennato sacro tempio alla parte destra di rimpetto al predetto già fù Alessio Cominò, havendo regnato anni 38, nel qual tempo augmentò l'oco pio con eretitione di più parti dal medemo.

Medesamente il prenominato Comnino h̄a eretto altro tempio cioè Metochi del sud^o, havendolo intitolato Cimiterio cioè Sepoltura della Madonna nell' anno ab initio Mundi 6660 et altra Chiesa pur Metochi intitolato S. Nicoló. Poscia un'altra dedicata a S. Athanasio nelle parti della fiumera di Lepanto, qual fiumera è pertinenza e circonda sino al Mare. Tutte le sud^o Chiese, cioè li Metochi, che uol significar Subordinati, furono eretti dallo stesso Rè Alessio Comnino e subordinati dal med^{mo} alla Giurisdictione del sacro tempio sopradetto, et cognominato Varnacova.

'Ανεγγώσθησαν δὲ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Nobile d'Armata καὶ ἐπεχυρώθησαν, δπως ἐνεργηθῶσι μαρτυρικαὶ ἀποδεῖξεις καὶ διαταχθῶσι κατόπιν τὰ δέοντα.

Τὸ Ιταλικὸν δὲ τοῦτο κείμενον δὲν εἶναι μετάφρασις τῶν ἀνωτέρω ἑλληνικῶν σημειωμάτων, ἀλλὰ ἄλλου ἑλληνικοῦ κειμένου, ἐνῷ συντομώτερον μὲν ἔξετιθεντο τὰ περὶ τῆς μονῆς αὐτῆς, συμπεριελαμβανούτο δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ τῶν μετοχίων αὐτῆς.

Κατεγράφησαν δὲ τὰ σημειώματα ταῦτα, τό τε ἑλληνικὸν καὶ τὸ Ιταλικὸν, πιθανώτατα ἐκ τοῦ κώδικος τῆς μονῆς ἢ ἐπὶ τῇ βάσει παραδόσεων τῶν μοναχῶν ἐξ ἀρχαιοτέρου ἀντιβολαίου.¹ Οἱ δὲ ἀντιγραφεὺς τοῦ προχειμένου ἡμετέλη ἑλληνικοῦ κειμένου, ὃν τελείως ἀγράμματος ἦ καὶ ἑλληνομαθής πως Ἰταλὸς ἴωας ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Βενετῶν ἐπὶ τοῦ Μοροζίνη καταλαβόντων τὴν Ναύπακτον, περιέπεσεν εἰς πλεῖστα δσα λάθη οὐ μόνον δρυογραφικά, ἀλλὰ καὶ διαστρεβλοῦντα δλῶς τὰς λέξεις, οἷα τὸ ανιερεθι ἀντὶ τοῦ ἀνηγέρθη, τὸ βαθον ἀντὶ τοῦ βάθρων τὸ αρξις ἢ αρθις ἀντὶ τοῦ νάρθηξ, τὸ διδομέτου ἀντὶ τοῦ δεδόμηται, τὸ μωντος ἀντὶ τοῦ μὴ δητος καὶ ἀλλα.

Τὰ δὲ ἀναγραφόμενα ἐν τε τῷ ἑλληνικῷ καὶ τῷ Ιταλικῷ κειμένῳ γεγονότα ἐκ τῆς Ιστορίας τῆς μονῆς, χρονολογικῶς κατατασσόμενα δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τὰ ἔξης:

α') Ο ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ δσιωτάτου μοναχοῦ Ἀρσενίου¹ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ τῷ 1077.

β') Ο ἔσωθεν ναὸς μετὰ τοῦ ἀγίου Θυσιαστηρίου ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἱζωγραφήθη ὑπὸ τοῦ δσιωτάτου Ἀρσενίου, βασιλεύοντος Ἀλέξιου Κομνηνοῦ καὶ πατριαρχεύοντος Νικολάου (Γ' τοῦ Γραμματικοῦ 1084 - 1111).

γ') Ο μετὰ βασιλείαν τριάχοντα καὶ ἐπτὰ ἑτῶν θανὼν τῷ 1118 αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Κομνηνὸς, μετονομασθεὶς ως μο-

¹ Τοῦτον δ. κ. Σολωμὸς ἔνθ' ἀν. σ. 685 παραγένωσεν 'Ἐράσμιον' καὶ εἰς ἄλλα δ' ὑπέκεισε σφράλματα ἐν τῇ ἀναγνώσει, τὰ δὲ ὅλγα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου αὐτολεξεῖ παραληρθέντα δὲν ἀντιγραψε πιστῶς.

ναχὸς Ἀκάκιος, κεῖται τεθαμμένος ἐν λάρυγχι κατὰ τάριστερὰ τῆς εἰςόδου τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς.

δ') Ο δεύτερος ναὸς ἔκτισθη διὰ τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου, βασιλεύοντος τοῦ Μαγουὴλ Κομνηνοῦ, τῷ 1148 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Νικολάου Δ' τοῦ Μουζάλωνος (1147-1151).

ε') Ο ἐπωνόμηξ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἐξωγραφηθῆ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ τῷ 1151, πατριαρχεύοντος τοῦ αὐτοῦ Νικολάου.

ζ') Ο αὐτὸς αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἔκτισε τὸ μετόχιον τῆς μονῆς τὸ ἐπικληθὲν Κοιμητήριον τῆς Θεοτόκου καὶ ἔτερον μετόχιον, τὸν "Ἄγιον Νικόλαον, ἐν ἔτει 1152. Ο αὐτὸς ἔκτισεν ἔπειτα καὶ τὸ μετόχιον "Άγιον Ἀθανάσιον".

ζ') Ο μετὰ βασιλείαν τριάχοντα καὶ δικτὸν ἐτῶν θανὼν τῷ 1180 αὐτοκράτωρ Μαγουὴλ Κομνηνὸς κεῖται τεθαμμένος ἐν λάρυγχι δεξιὰ τῆς εἰςόδου τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἀντικρὺ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

η') Ο νάρθηξ τῆς ἐκκλησίας ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἐξωγραφήθη παρὰ τοῦ δεσπότου Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, βασιλεύοντος Θεοδώρου τοῦ Δούκα, τῷ 1229 ή 1230², πατριαρχεύοντος τοῦ Γερμανοῦ Β' (1226-1240) καὶ καθηγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Τιμοθέου.

Ἐξετάζων τὰς ἀνωτέρω ἐκ τῶν σημειωμάτων τῆς μονῆς Βαργάκοβας ληφθείσας σημειώσεις εὑρίσκω αὐτὰς συμπιπτούσας πράγματι χρονολογικῶς πρὸς τὰ ἐκ τῆς Ιστορίας γγωστὰ ἔτη τῶν μνημονευομένων αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, ἀτινα καὶ

² "Η κτίσις τῶν δύο πρώτων μετοχῶν ἐν τῷ ἰταλικῷ καιμένῳ, τῷ μόνῳ πραγματευομένῳ τὰ κατ' αὐτὰ, λέγεται τὸ πρῶτον ῥῆτως γενομένη τῷ 1152, ἀρα ἀναφέρεται εἰς τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸν, εἰ καὶ ἀναγράφεται ἀπλῶς τὸ δνομα Comnino, εἴτα δ' ἐκφέρεται Tulle le sud³ chiese ciòè li Metocci.. furono eretti dallo stesso Rè Alessio Comnino, τοῦτο δὲ κατὰ τὰ προηγηθέντα δὲν ἔχει ὄρθιον; τούλαχιστον ὡς πρὸς τὰ δύο προμνημονευθέντα μετόχια, τὸ τῆς Κοιμήσιας καὶ τὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

³ "Ἐγράφα ἵνταῦθα 1228 ή 1229, διότι τὸ μὲν ἓτος ,Σψλξ' ἀντιστοιχοῖς χρόνος τὸ ἓτος 1228-1229, ἀλλ' ἡ ἵνδικτιών γ' ἄγει εἰς τὸ ,Σψλξ' ἕτοι τὸ 1229-1230.

συνεπλήρωσα ἐν παρεγθέσει. Μόνον δὲ παρατηρητέον, δτι ἡ βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ παρατίενεται ἐν τοῖς σημειώμασι τούτοις εἰς ἔτη τριάκοντα καὶ ὅκτω ἀντὶ τῶν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ (8 Ἀπριλίου 1143-24 Σεπτεμβρίου 1180), καθ' ἀ πράγματι ἥρξεν. Ἄλλα διὰ τὴν ἔλλειψιν δλίγων μόνον μηνῶν πρὸς συμπλήρωσιν τριάκοντα καὶ ὅκτω δλων ἐτῶν βλέπομεν καὶ τὸν Ἰωῆλ λέγοντα *Μανουὴλ ὁ τούτου υἱὸς ἐτη λη'*¹. Καὶ οἱ μὲν δύο αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οίκου τῶν Κομνηνῶν, ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Μανουὴλ, εἴνε γνωστότατοι, καὶ δρθῶς γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν ὡς βασιλέων, οὐχ ἡττον δ' ἀκριβῆς εἶνε καὶ ἡ ἔκφρασις βασιλεύοντος (βασιλεύοντας) τοῦ λόγου ὅντος περὶ Θεοδώρου τοῦ Δούκα. Εἶνε δὲ οὗτος ὁ δεσπότης Ἡπείρου Θεόδωρος Ἀγγελος (1214-1230), δεσπις πράγματι, ἐκδιώξας τῷ 1222 ἐκ Θεσσαλονίκης τοὺς Λομβαρδοὺς, εἶχεν ἀναγορευθῆ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ *Ρωμαίων*. Ταύτην δ' ἀληθῶς τὴν προσωνυμίαν Θεόδωρος ἔν Χριστῷ τῷ θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ *Ρωμαίων Δούκας* βλέπομεν αὐτὸν φέροντα ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἐκείνῳ τοῦ Μαΐου 1228, δι' οὗ ἐμερίμνησε περὶ τῆς ἐκπεσούσης μητροπόλεως Ναυπάκτου². Ὁ δὲ κτίσας ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Θεοδώρου τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τῆς Βαρνάκοβας εἶνε δ' ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνος Ἀγγελος ὁ Δούκας, δεσπις καὶ ἄλλως παρουσιάζεται ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ περιελθῶν μάλιστα εἰς φῆξιν πρὸς τὸν γνωστὸν αὐτῆς μητροπολίτην Ἰωάννην τὸν Ἀπόκαυκον³. Ἡ δὲ ἀνάμνησις τῆς φῆξεως ἐκείνης καὶ ἡ

¹ Ἰωῆλ ἰχδ. Βόννης σ. 66,9.

² Βοζαντινά Χρονικά Γόμ. Γ' σ. 296 κ. ἑ. 'Ἐπὶ δὲ τοῦ ὑπὸ' αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ 1224 καὶ 1225 κτισθέντος ἐν Δυρραχίῳ πύργου ἐπιγράφεται Θεόδωρος, μέγιστος ἐν στρατηγίᾳ — Δούκας, Κομητός, εὐσθενής, βριαρόχειρ. 'Ιδε Μανραφρέδου Ἡπαρωτικά ἐν Μνημοσύνῃ Τόμ. Α' (1849) σ. 265. Πρβλ. Mustoxidi Delle cose Corciresi. Ἐν Κερκύρᾳ 1848 σ. 688. — *Ρωμανοῦ* Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Ἐν Κερκύρᾳ 1895 σ. 33.

³ 'Ιδε Παπαδοπούλου Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Α' σ. 340. — Τοῦ αὐτοῦ Ἀθηναϊκά ἐκ τοῦ ἱδ' καὶ ιγ' αἰώνος ἐν Ἀρμονίᾳ Τόμ. Γ' (1902) σ. 287.

ώς εξ αὐτῆς κακή φήμη τοῦ Κωνσταντίνου παρὰ τοῖς μοναχοῖς φαίνεται ἔξηγοῦσα καὶ τὰ ἐκ πρώτης ἀπόφεως δυσερμήνευτα επαρατού πανεπανεφημιστατού δεοποτού κιρο Κοσταντίνου ἐν τῷ σημειώματι. Πράγματι πῶς συμβιβάζονται τὰ δύο δλῶς ἀγνίθετα ἐπίθετα; Νομίζω πιθανὸν, δτι ἡ μὲν ἐπὶ λίθου ἐπιγραφὴ, εξ ἣς φαίνεται ἀντιγραφὴν τὸ περὶ κτίσεως καὶ ζωγραφησεως, τοῦ νάρθηκος σημείωμα, ἐφερε τὸ ἐπίθετον πανεπιφανεστάτου, εξ οὗ παρανεγνώσθη τὸ πανεπανεφημιστατού τοῦ σημειώματος, κατὰ δὲ τὴν ἐκ τοῦ λίθου ἀντιγραφὴν ὁ ἀντιγράφας μοναχὸς, ἔχων ἀνάμνησιν τῶν κακῶν πρὸς τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου διαθέσεων τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, ἔγραψεν ἄγωθεν τῆς λέξεως ἔκεινης ἡ ἐν τῇ ώφᾳ τὸ ἐπαράτου, δπερ ἐν τῷ προχειμένῳ ἡμενὶ σημειώματι εἰςερρύη ἐπειτα εἰς τὸ κείμενον ἐν συνεχείᾳ.

Ἐκ τῶν ἀνω εἰρημένων γίγεται δῆλον, δτι οὐδένα ἔχομεν λόγον νάμφιβάλωμεν, δτι ἐν τοῖς σημειώμασι περιλαμβάνονται εξ ἀρχαίων ἀναγραφῶν ἀκριβῆ γεγονότα περὶ τῶν κτισμάτων τῆς μονῆς. “Οτι δ’ εξ ἀρχαίων πηγῶν ἀπέρρευσαν τοιαῦτα περὶ τῶν κτιρίων τῆς μονῆς σημειώματα ἀποδειχνύει ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου, σωζομένη ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας, «λείφανον τοῦ πάλαι ναοῦ», ἥν ἀνεκοίνωσε μετὰ πολλῶν σφαλμάτων δ. κ. Σολωμὸς¹, ἀλλ’ ἡτις ἡτο ἡδη καὶ πρότερον ἐκδεμένη ἐν τῷ Corpus Inscriptiorum Graecarum². Ταύτην, ἀντιστοιχοῦσαν πλὴν ἐλαχίστων διαφορῶν πρὸς τὸ οἰκεῖον μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ σημειώματος τῆς μονῆς, παραθέτω ἐνταῦθα ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τοῦτο, οἷα εἶχεν ἐκδοθῆ ἐν τῷ Corpus.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Δεδόμητε τῇ τοῦ θεοῦ συνεργίᾳ ἐκ τοῦ μὴ δντος δ θεοῦ ος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

† διδομέτον τι του θεού συνεργία εκ του μικροτος ο θιος και πανσεφτος ναος τις

¹ "Ενθ" ἀν. σ. 684 κ. Ι.

² Τόμ. Δ' σ. 337 ἀρ. 8730.

ύπεραγίας Θεοτόκου παρὰ ιπέραγίας Θεοτόκου παρὰ τοῦ δσιωτάτου ἀρχιμανδρίτου κιρού κυροῦ Ἀρσενίου, ἐπὶ Κοσμᾶ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου ἑτοὺς τέλης.

'Ο δὲ Β ναὸς διὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου κυροῦ Ἰωάννου βασιλεύοντος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Πορφύρογενίτου ἐπὶ Νικολάου τοῦ ἀγιωτάτου π(ατ)ριάρχου ἑτοὺς, σχνεῖα.

Θεοτόκου παρὰ τοῦ οσιωτάτου μοναχού κιρού Αρσενίου επὶ κοσμα του αγιωτατού πατριάρχου επὶ ετος 6585 δ δεφτερος ναδσ δια του μοναχού κιρ Ιωαννου βασιλεβοντας κιρ Μανουὴλ τοῦ πορφύρογενίτου επὶ Νικολαου τοῦ αγιωτατου πατριάρχου ετους [6]657 ιδιων ι

'Εντεθεν γίνεται προδηλότατον, δτι τούλαχιστον τοῦτο τὸ μέρος τοῦ σημειώματος εἶνε ἀπλῶς ἀντίγραφον ἀρχαίας ἐπὶ λίθου ἐπιγραφῆς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χρησιμεύει τὸ ἀντίγραφον τοῦτο πρὸς διόρθωσιν παραναγνώσεών τινων ἐν τῷ Σορπού, ὃν κυριωτέρα τὸ ἀρχιμανδρίτου δις ἀντὶ τοῦ μοναχοῦ (αζ). Τῶν δὲ διαφόρων χρονολογιῶν 6657 ιδιων (=Ινδικτιῶνος 1') καὶ σχνεῖα (Ινδ.) μα' δρθοτέρα εἶνε ή δευτέρα, δπου καὶ ή ἐνδεκάτη Ινδικτιῶν συμπίπτει πράγματι πρὸς τὸ ἔτος 6656 ήτοι τὸ 1148. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον εἶνε, δτι, καθ' ἀ τοῦτο τὸ σημείωμα ἀντεγράφη ἐξ ἐπιγραφῆς ἐπὶ λίθου, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ ἀλλων σημειωμάτων ἔχ τῶν ἀνωτέρω ἀναγεγραμμένων.

'Αλλὰ πλὴν τῶν τοιούτων εἰδήσεων τὰ προκείμενα εἰς ἡμᾶς σημειώματα ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν ἑτῶν τῆς βασιλείας καὶ περὶ τῆς ταφῆς τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου καὶ Μανουὴλ τῶν Κομνηνῶν. Εἶνε δὲ προφανὲς, δτι τῶν εἰδήσεων τούτων δὲν εἶνε ὅμοια η προέλευσις. Δὲν ἀντεγράφησαν δῆλα δὴ ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς μονῆς, ἀλλ' εἰςερρύησαν εἰς τὸν κώδικα αὐτῆς ἀλλοθεν, ἐκ παραδόσεως τῶν μοναχῶν η ἐξ εἰδικῆς ἀναγραφῆς ώρισμένον ἔχούσης σκοπόν. Καὶ τὰ μὲν ἑτη τῆς βασιλείας ἐκατέρου τῶν αὐτοκρατόρων ἔχουσιν δρθῶς, καθ' ἀ εἰδομεν ἀνωτέρω. 'Αλλ'

εἶνε δύοις δρθή ή παράδοσις περὶ τῆς ἐν τῇ μονῇ Βαρνάκοβας ταφῆς αὐτῶν;

‘Ο κ. Σολωμός ἀνακοινώνει περὶ τῶν τάφων τὰ ἔξης’ «Παρετήρησα μεταξὺ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ καὶ ἀκριβῶς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, συμπιπτούσας πρὸς τὰς περιγραφομένας θέσεις ὑπὸ τοὺς θόλους τοὺς ἐνοῦντας τὰς δευτέρας καὶ τρίτας στήλας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῷ εἰςερχομένῳ, εὑμεγέθεις μαρμαρίγας πλάκας φερούσας διπάς δι’ ὅν προραχνῶς προσηρμόζοντο ἄλλαι μάρμαρα σχηματίζοντα ἐπιτάρια μνημεῖα. Τῇ δὲ προθύμῳ τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων βογθείχ ἀναστήκωσας διὰ μοχλοῦ τὰς πλάκας ταύτας, εἰδὼν κάτωθεν καλῶς κατειργασμένους καὶ κεχρισμένους τάφους, πλὴν δλως κενούς. Ήσσι δὲ οὗτοι προφανῶς οἱ μνημονευθέντες τάφοι, οἵτινες ἀνοιχθέντες ποτὲ ἐσυλήθησαν, ἀφαιρεθεισῶν τῶν λαρνάκων»¹. Περὶ τοῦ ἐν δεξιοῖς τῷ εἰςερχομένῳ τάφου, ἐνῷ τὸ σημείωμα λέγει τεθαμμένον τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν, προσθέτει ο κ. Σολωμός κατωτέρω: «τέθαπται ἐν τῷ δεξιόθεν τῷ εἰςερχομένῳ εἰς τὸν ναὸν τάφῳ, ὃν ἀνοίξας εὔρον βαθύτατον, καλῶς κεχρισμένον πλὴν κενόν».

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, δτι ὑπῆρχον πράγματι κατὰ τὴν εἰςόδον τοῦ ναοῦ δύο τάφοι, ἀνταποκρινόμενοι πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ σημειώματος. ‘Ἄλλ’ ἡσαν ἀρα οἱ τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῷ αὐτοκρατόρων, καθ’ ἂ δὲν διστάζει νάποδεχθῆ δ κ. Σολωμός; ’Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ περιγραφῇ αὐτοῦ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἐπιγραφῶν σωζομένων μέχρι τοῦδε. ’Ισως δὲ οὐδ’ ἀρχῆθεν εἶχον τοιαύτας οἱ τάφοι ἢ δι’ οἰονδήποτε λόγου εἶχον ἀφαιρεθῆ αἱ τὸ πρῶτον τεθεῖσαι ἐνεπίγραφοι πλάκες, οὕτω δὲ διηγολύνετο ἡ φαντασία τῶν μοναχῶν, πλασάντων καὶ περαιτέρω διαδιδόντων τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἐν τῇ μονῇ αὐτῶν ταφῆς δύο Κομνηνῶν.

‘Οτι δὲ ἀπλοῦν πλάσμα ἦτο τὸ περὶ τῆς ἐνταῦθα ταφῆς τῶν

¹ “Ενθ” ἀν. σ. 686.

αύτοκρατόρων, ἀποδεικνύει αὐτὴ ἀυτῶν ἡ ἱστορία. Καὶ δὴ ὁ μὲν Ἀλέξιος Κομνηνὸς, ἀποθανὼν τῇ 13 Αὐγούστου 1118 ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐτάφη τὴν ψυχήν την ὑστεροῖσαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὲρ αὐτοῦ κτισθείσῃ μονῇ τοῦ Φιλανθρώπου, καθ' ἣ φήτως μαρτυρεῖται ὑπὸ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου¹. Καὶ ἐτάφη μὲν ὁ νεκρὸς τοῦ αύτοκράτορος ἐν σκουδῇ ἔνεκα τῶν ἑρίδων τῶν περὶ αὐτὸν περὶ τῆς διαδοχῆς², ἀλλ' οὔτε μαρτυρίαν τινὰ ἔχουμεν περὶ ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου αὐτοῦ, οὔτε λόγος τις ὑπάρχει νὰ πιστεύσωμεν, διτὶ μετετέθη ὁ τάφος ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει κτισθείσης μονῆς εἰς τὴν μακρινὴν καὶ ἀπόκεντρον μονὴν τῆς Δωρίδος. Καὶ ἡ μετάταξις δὲ τοῦ Ἀλεξίου εἰς τοὺς μοναχούς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχάκιος οὔτε ὑπὸ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀννης Κομνηνῆς, οὔτε ὑπό τινος ἀλλοῦ τῶν Βυζαντίνων μαρτυρεῖται, καὶ εἶνε δλῶς ἀναξιόπιστος.

'Αλλὰ καὶ περὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ φήτως μαρτυρεῖται, διτὶ ἐτάφη ἐν τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μονῇ τοῦ Παντοκράτορος³. Καὶ περὶ τούτου δὲ οὔτε μαρτυρεῖται ὑπό τινος οὔτε λόγος ὑπάρχει νὰ πιστεύσωμεν, διτὶ ἀνεκομίσθη εἰς Βαρυάκοβαν.

"Ἄρα ἡ ἐν τῇ μονῇ ταύτη ὑπάρξις τῶν τάφων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶνε αὐτόχρημα μυθος, προελθὼν ἐκ πλάνης ἡ χάριν ἐπιδείξεως μείζονος δόξης τῆς μονῆς. Τὸ δὲ τοιοῦτο φαινόμενον δὲν εἶνε μοναδικόν. "Άλλο δὲ αὐτοῦ παράδειγμα εἶνε ὁ ψευδῆς Θρῦλος περὶ τῆς ἐν τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μονῇ τῆς Παμμακαρίστου ὑπάρξεως τῶν τάφων τοῦ αύτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τῆς Ἀννης

¹ Ἐκδ. Βόνης σ. 12, 16. Πρβλ. *Ducange Familiae augustae Byzantinae* ἰχδ. 1680 σ. 175. ἰχδ. 1729 σ. 147. — *Muralt Essai de chronographie Byzantine 1037-1453* σ. 120. — *Chalandon Essai sur le règne d'Alexis 1er Comnène*. 'Ἐν Παρισίοις. 1900 σ. 276. — Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Α' σ. 283.

² Σπνρ. Π. Δάμπερον 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ε' σ. 511.

³ Ἐφραιμίου στ. 4830 - 4. — Γεωργίου Φραντζῆ ἰχδ. Βόνης σ. 289, 5. τιθατταὶ οὖν παρὰ πλάγιον πλευρὸν τῷ τὸν ναὸν εἰσιόντες τῆς τοῦ Παντοκράτορος μονῆς, οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ εἰμένται, διλ' ἐν τῷ περὶ τοῦτον ἥρφῳ.

Κομνηνῆς, ὃν ἐξήλεγξα ἀλλαχοῦ¹. Συμβαίνει δὲ ἵσως ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ τι καὶ ἐν τῇ μονῆ τῆς Παρμακαρίστου, διότι πιθανῶς ἡτο τεθαμμένος οὐχὶ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' η Β', ἀλλὰ τις μεταγενέστερος Ἀλέξιος, ὅνγκων εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον τῶν Κομνηνῶν. Όμοιώς ἐν τῇ μονῇ Βαρνάκοβας δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἥσεν τεθαμμένοις Ἀλέξιος τις καὶ Μανουὴλ Κομνηνοί, οὓς οἱ μοναχοὶ συνέχυσαν πρὸς τοὺς δμωνύμους αὐτοκράτορας, ἀτε συνδεομένους πρὸς τὴν ιστορίαν τῆς μονῆς. Καὶ ἀλλούθεν δὲ εἶνε δύνατὸν νὰ προῆλθεν ἡ σύγχυσις. Δὲν εἶνε δῆλα δὴ ἀπίθανον, δτι ὑπῆρχον ἐν τῷ γάρθηκι, καθ' ἄλλως ἐν ταῖς μοναῖς, αἱ εἰκόνες τῶν δύο αὐτοκρατόρων ὡς κτητόρων ἐν μέσῳ ἀλλων εἰκόνων ἀγίων. Βλέποντες δ' οἱ μοναχοὶ κάτωθεν τῶν ζωγραφιῶν ἔκείνων τοὺς δύο ἀνεπιγράφους τάφους, ὃν οἱ νεκροὶ εἶχον λησμονηθῆ σύν τῷ χρόνῳ, ἐπίστευσαν καὶ παρέδωκαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, δτι αἱ λάρνακες ἔκειναι ἐνέχλειον τοὺς δύο κτήτορας. Καὶ τὸ ἐπώνυμον δὲ, δπερ φέρει ἐν τῷ σημειώματι δὲ Ἀλέξιος, φαίνεται πεῖθον, δτι δὲν εἶνε ὁ αὐτοκράτωρ. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἶνε γεγραμμένον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σημειώματι οὕτως, ώςτε δύναται νάναγνωσθῆ αὐδρισμός ἡ αὐδρικιος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ δεύτερον, ως πείθει καὶ ἡ ἐν τῷ Ιταλικῷ σημειώματι μεταγραφὴ εἰς Andrichio. Τὸ ἐπώνυμον δὲ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τὴν τὸ τοῦ Βαρμακορράβδη, δπερ, καθ' ἄπεδειξα ἀλλαχοῦ, ἔφερεν Ἀλέξιος δὲ Μούρτζουφλος². Εἶνε δ' εἰς τὴν τὸ ἐπώνυμον Ἀνδρίκιος ἀγνωστον μέχρι τοῦτο. 'Αλλ' ἀνῆκεν ἀρα πράγματι εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνὸν ἡ ἵσως εἰς τὸν μετ' αὐτοῦ συγχεόμενον δμώνυμον τὸν οὐκ ἀπιθάνως τεθαμμένον ἐν τῇ μονῇ Βαρνάκοβας; Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου δμολογητέον, δτι non satis liquet.

¹ Νέος Ἑλληνομνήματος Τόμ. Α' σ. 283 κ. Ι.

² Σπωρ. Π. Λάμπρου Σημείωσις ἐν τῇ 'Ιστορίᾳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Γεργορέσθιου Τόμ. Α' σ. 439 κ. Ι.